

Šolski center Krško - Sevnica

Literarna mapa

Slovenščina

KNJIŽEVNOST

1. RAZSVETLJENSTVO:

- * čas 18. Stoletja
- * temelji na RACIONALIZMU
- * ideja - ljudem razsvetliti um
- * v ospredju um in ne čustva
- * na slovenskem: *začetek* * leta 1768 z 2. Slovnico Pohlinova Kranjska gramatika
konec * leta 1809 z Kopitarjevo slovnico
- * veliko posvetne literature (ni v povezavi s cerkvijo)
  - *Pisanice; Marko Pohlin
  - *Pesmi za pokušino (1806); Valentin Vodnik
- * začetek gledališča
  - *Županova Micka in Matiček se ženi; Anton Tomaž Linhart
- * širjenje bralne kulture
  - *Lublanske novice; Valentin Vodnik

2. LJUDSKO SLOVSTVO:

- * izvor: *umetniška literatura
  - *sprva samo ustna izročila, kasneje pesmi in pripovedi – nastale so RAZLIČICE ali VARIANTE
- * lastnosti: *dela so preprosta
  - *moralni nauk
  - *pravljичne osebe, števila....
- * prozna dela: *pravljice
  - *bajke
  - *basni
  - *pripovedke
  - *legende..
  - *balade
- * npr. Zeleni Jurij (obredna pesem)
  - *prevladujejo narečni izrazi, preproste arhaične besede
  - *veliko je ponavljanja (interacija)
  - *veliko je podvojitvev (geminacija)
  - *veliko je poosebitev (personifikacija)

3. ROMANTIKA (evropska)

- * od leta 1760 do 1800
- * začetek: v Nemčiji in Franciji s PREDROMANTIKO
- * značilnosti: *namesto razsvetljske poučnosti, se uveljavljajo čustva, domišljija in posameznikova razpoloženja,
  - *zato prevladujejo romantične teme in motivi:
    - +osamljenost posameznika v družbenem okolju
    - +umrljivost človeškega bitja v primerjavi z neskončnostjo narave

+ljubezen je ko največja življenjska vrednota
+hrepenenje po svobodi in upor zoper nasilja
+razkol med realnostjo in ideali

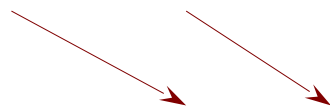
- * pojavijo se različni pojmi:
  - BOHEM - je odvečen, nerazumljiv človek, odrinjen na rob družbe
  - MELAHONIJA - stanje duha, žalost, pesimizem, črnoglednost, otožnost
  - SVETOBOLJE - romantik se počuti odveč, svet boli
  - SENTIMENTALIZEM – pretirana občutljivost
  - RESIGNACIJA – čustvena otopelost
  - VIHARNIŠTVO – viharna čustva, strasti in svobodna volja posameznika
- * razvije se: *pisemski roman
  - *epsko – lirski pesnitev
  - *zgodovinski roman
- * poznali so: *tragikomedijo
  - *dramsko pesnitev

- * predstavniki: *George Gordon Byron (Romanje grofiča Harolda)
  - *Heinrich Heine (Lorelaj)
  - *Mihail Jurjevič Lermontov (Jadro)
  - *Aleksander Sergejevič Puškin (Jevgenij Onjegin)

4. SLOVENSKA ROMANTIKA:

- * od leta 1830 do 1848
- * začetek: delo Slovo od mladosti – France Prešeren
- * konec: Marčna revolucija
- * lastnosti: *uveljavljena cenzura (prikrivanje)
  - *2 tabora – 1) Jernej Kopitar (jezikoslovje)
    - trdil, da literatura za izobražence ni potrebna
    - deloval proti Prešernu
    - 1809 napisal 1 slov. slovnico
    - 2) France Prešeren in Matija Čop
    - Apel in čevljar (sonet proti kopitarju)
- * Pogled na jezik: Kopitarju se je zdelo pomembno, da zamenjamo črke (š, č, ž)
  - vsak forem naj ima svoj znak
- * 1833 – 1843 črkarska pravda
- * Fran Metelko (meteljčica) in Peter Dajanko (dajančica) zapišeta slovnico (vsak v svoji pisavi)
- * Čop doseže, da se ti dve pisavi prepovesta
- * 1843 - Ljudevit Gaj (gajica)
- * 1845 –gajica stopi v veljavo s kmetijskim in rokodelskim novicam
- * brali:
  - *Slovo od mladosti
  - *Sonetje nesreče
  - *Sonetni venec
  - *Glosa
  - *Gazele
  - *Pevcu
  - *Zdravljica

5. REALIZEM (evropski)

- * od leta 1830 do 1880
- * snov: vsakdanje življenje, resnični dogodki (meščanstvo, kmetijstvo, delavstvo)
- * izraz REALIZEM iz latinske besede ``res, realis`` (stvar, stvarstvo)
- * umetnostna smer, reakcija na romantiko, romantičen odnos do sveta

- * realističen pogled na svet:
  - *družbene spremembe
  - *razvoj znanosti, naravoslovnih ved, sociologije, psihologije, filozofije
- * vrste realizma:
  - *OBJEKTIVNI REALIZEM (objektivno, neprizadeto prikazovanje stvarnosti)
  - *KRITIČNI REALIZEM (kritika sodobne meščanske družbe)
  - *PSIHOLOŠKI REALIZEM (poglobljena analiza človekove duševnosti; Dostojevski)
  - *IMPRESIONISTIČNI REALIZEM (vpletanje impresionističnih postopkov v prikaz stvarnosti)
  - *POETIČNI REALIZEM (realistične sestavine se prepletajo z moralno – vzgojnimi sest.)
  - *SOCIALNOSENTIMENTALNI REALIZEM (prikaz socialno ogroženih »malih ljudi«)
  - *ROMANTIČNI REALIZEM (v duhu prisotne še romantične sestavine)
- * predstavniki: *Balzac (Oče Goriot)
  - *Gogolj (Plašč)
  - *Dostojevski (Zločin in kazen)
  - *Flaubert (Gospa Bovarjeva).....
- * značilnosti:
  - *pripovedovalec: +vsevedni, tretje osebni
    - +personalni
  - *značilni motivi: +povzpetništvo
    - +lažni blišč bogastva
    - +izselci iz vsakdanjega življenja
    - +sovraštvo..
  - *realističen junak: +povprečen, vsakdanji človek, nižjega stanu, izobrazbe, ki živi monotono življenje

- * prevladuje: * razum
  - *objektivnost
  - *družbenost
  - *objektivna stvarnost
  - *objektiven prikaz življenja
  - *vsakdanje, stvarno
  - *tipično....
- * pripovedništvo: osrednja literarna vrsta, ker je realizem usmerjen v zunanje dogajanje, stvarnost

ROMAN

- * družbeni, meščanski, kmečki cikli romanov (Balzac – Človeška komedija – 95 romanov)
- * večje socialne skupine, sloji, družne v različnih okoljih in daljših časovnih obdobjih

NOVELISTIKA

- * en sam dogodek, en sam vrh
- * dogodki in osebe iz vsakdanjega kmečkega in mestnega sveta

- * dramatika: *tezna drama: jasno izražena ena trditev (zgodba)
  - *družbenokritična drama : kritično prikazovanje socialnih in moralnih vplivov okolja na posameznika
  - *psihološka drama: osebna, moralna, enolična oz. dednostna problematika

6.REALIZEM NA SLOVENSKEM:

- * čas 2 pol.19 st, (od Marčne revolucije)
- * delimo:
  - *1. faza: romantični realizem:
    - +prehod, ohranja sledi romantike, delci so prepleteni z močnimi čustvi, pisatelj poskuša opisati na čim bolj realen način
    - +bistvo je zajel Fran Levstik (napisal literarni program iz Litije do Čateža – zapisal v obliki potopisa)
    - +Josip Jurčič (zapisuje njegov program)
  - * 2. faza: poetični realizem:
    - +zapisan v obliki programa
    - +naturalizem – se poizkusimo, ni pravi
- * KNJIŽEVNE ZVRSTI IN VRSTE:
- *Kratka pripovedna proza: + značajevska ali obraz (v ospredju značaj človeka; Josip Jurčič – Telečja pečenka, Simon Jenko – Tilka)
  - +slika (kratka pripoved o ljudeh, njihovih usodah; Janko Kersnik)
  - +povest (izdajala Mohorjeva družba)
- *roman: + Josip Jurčič – Deseti brat (1866)
- *brali: +Simon Jenko- Tilka (značajevska)
  - +Janko Kersnik – Jara Gospoda (povest)

JEZIKOVNOST

1. BESEDA:

- * osnovna enota besednega jezika
- * dogovorjeno znamenje za poimenovanje stvari

ABSTRAKTNO

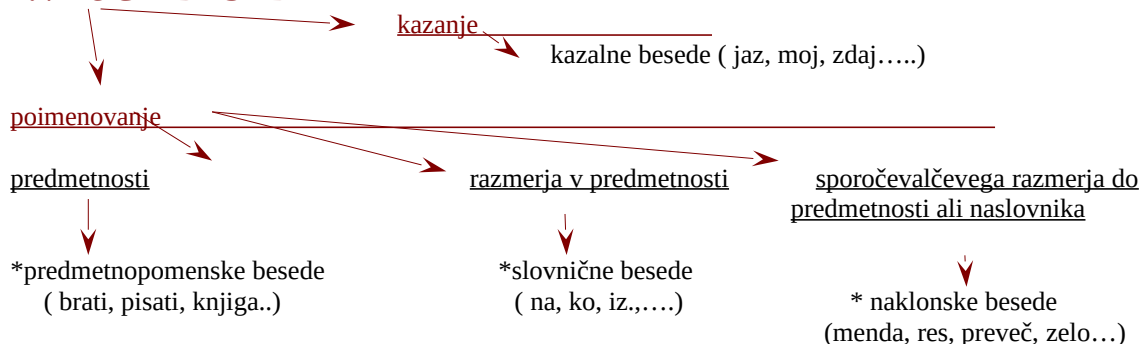
(lahko uživaš)

KOREKTNO

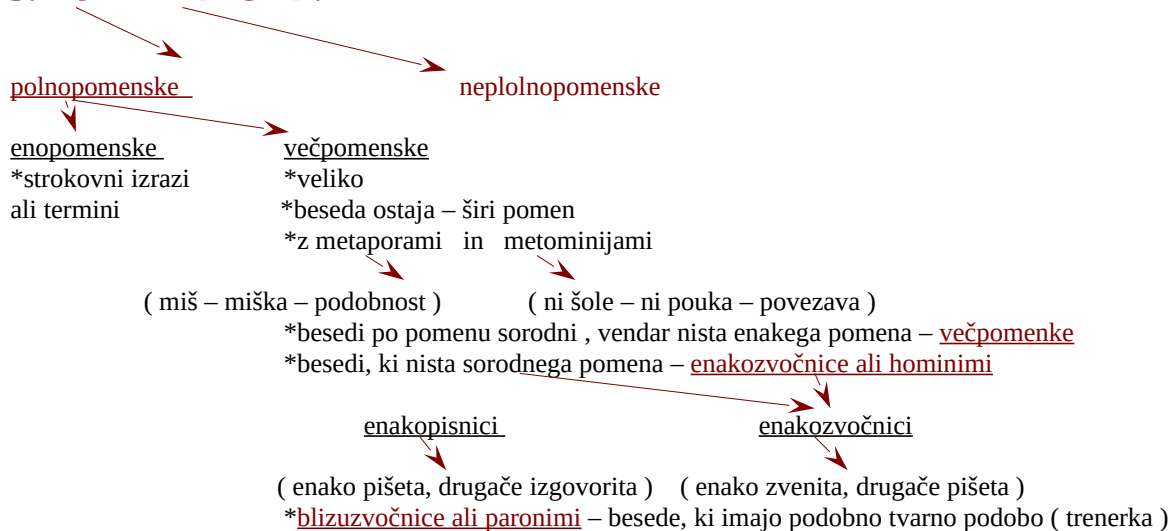
(lahko potipaš)

- * pomenska stran besede pomen - pomen
- * tvorna stran besede – izgovor in zapis

2. VLOGE BESED

3. POMEN BESED:

4. POMENSKA RAZMERJA:

- 1) sopomensko razmerje (sopomenke ali sinonimi)
- 2) protipomensko razmerje (protipomenka ali antonimi)
- 3) istobesedni (korenski) pomen (ista osnova, pomenska sorodnost, besedna družina)
- 4) asociacija tematsko razmerje (besede tvorijo tematsko polje)

5. SLOGOVNA VREDNOST:

slogovno zaznamovane besede

- *uporabne le v nekaterih besedilih
- *razodevajo odnos sporočevalca
- *npr. cucek, ščene

slogovno nezaznamovane besede

- *uporabne v vseh besedilih
- *ne poimenujejo sporočevalca
- * npr. pes

čustveno zaznamovane besede

nenaklonjenost:

- *slabšalnice
- *zmerljivke
- *kletvice
- *prostaške besede

naklonjenost:

- * ljubkovalnice
- *olepševalnice
- *otroške besede

vznesenost

nečustveno zaznamovane besede

pokrajinsko:

- *narečne besede
- *pokrajinsko pogovorne b.

družbeno:

- * slengovske b.
- * žargonske b.

funkcijsko:

- *praktično sporazumevalne b.(vsakdanje)
- *uradovalne b.(strokovno)
- *strokovne b.(termini)
- *publicistične b.(novinarsko besedilo)

čustveno:

- * novejšje b.
- * zastarele b.

6. IZVOR BESED:

- * preučuje izvor besed
- * delimo: *domače (avtohtone) – najstarejšega izvora, nastale na podlagi tvorjenja besed, onomatopoetske
- *prevzete (alohtone) – prevzete iz tujih jezikov

citatne besede:

so prevzete, vendar niso prilagojene slovenskemu jeziku, jih ne sklanjamo

tujke ali polcitatne:

prevzete, pišemo po tuje, izgovorimo po naše

sposojenke:

prevzete, popolnoma prilagojene slovenskemu jeziku

- * pravila prevzemanja:

- *prevzeta občna imena - popolnoma prilagodimo

- *prevzeta lastna imena - poslovenimo imena slavnih oseb

- *zemljepisna lastna imena - enobesedne - po naše

- * večbesedne – prevedemo

- *prevzeta stvarno lastna imena - prevedemo, razen imena podjetij in časopisa

7. RABA VELIKIH ČRK:

- * velika začetnica:
  - * na začetku in znotraj povedi
  - * v lastnih imenih (enobesedne _ z veliko, večbesedne – odvisno)

- * v zemljepisnih imenih (enobesedne, vse z veliko, večbesedne – naselbinske z veliko, nenaselbinske odvisno)
- * v stvarnih imenih (enobesedne- z veliko, večbesedne- odvisno)
- * v svojilnih pridevniki (s končnico ov / ev ali in)
- * v izraz spoštovanja (vikanje)

8. OBLIKOVNA STRAN BESEDE – OBLIKOSLOVJE:

- * preučuje oblike besed in deli besede na pregibne in nepregibne

(se spreminja)

(ena oblika besede)

- * pregibne:

*samostalniška beseda: *širša množina

*ima 3 dele: +samostalnik (igralec)

+samostalniški zaimék (jaz)

+posamostavljeni pridevnik (kilo belega)

*se sklanja

*pridevniška beseda: *se sklanja in stopnjuje

*deli na: +pridevnik (Tinin mobilni telefon)

+števník (prvi, 2., troje)

+pridevniški zaimék (njegov, tak)

*glagol: *se sprega

*oblikovne kategorije: *glagolski vid (pisati, prepisati)

*valenca ali vezljivost (nesti – kdo, kam, kdaj, kaj)

*prehodnost glagola

*osebna glagolska oblika (povedni, velelni, pogojni)

*načinovni prislov: *stopnjujemo

*prislov (krajevni, časovni, načinovni, vzročni)

- * nepregibne:

*predlog (prostorsko, časovno, vzročno, načinovno razmerje; pred, za, od, po..)

*veznik (podredni, priredni)

*členek (šele, že, samo, komaj...)

*medmet (av, oh, jupi...)

9. FRAZEMI:

- * stalne besedne zveze
- * upoštevamo preneseni pomen
- * delimo: *reklá (lije kot iz škafa...)
*rečnice (pregovori in reki; rana ura, zlata ura...)
- * afrozem - ironično predelan frazem (kdor se zadnji smeje, mu pozno pride☺)

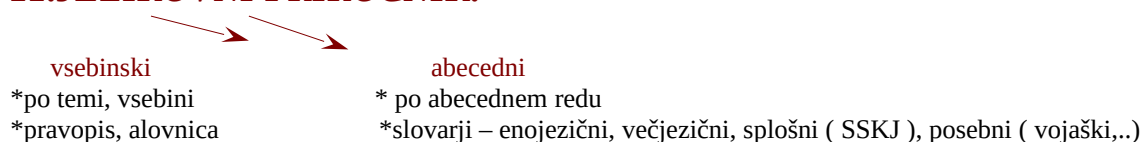
10. VEDE, KI PREUČUJEJO BESEDE:

- * leksikologija
- * pomenoslovje – pomen besed
- * stilstika – slog pisanja
- * etimologija – izvor besed

- * besedotvorje – kako delamo nove besede
- * pravorečje – pravila o pravilnem izgovarjanju
- * pravopis – pravilni zapis
- * oblikoslovje – oblika besed
- * frazeologija – stalne besedne zveze- frazemi
- * terminologija – termini, strokovni izrazi

11. JEZIKOVNI PRIROČNIK:

12. BESEDILNE VRSTE:

- * referat: *strokovno besedilo
  - *predstavimo s pomočjo plakatov, prisojnic, knjig..
  - *delimo: +uvod (napoved)
    - +jedro (povzetek, predstavitev
    - +zaključek (povzetek, ugotovitev)
- * poročilo: * pripovedovalno besedi
  - *novinar širši javnosti sporoča aktualne dogodke
  - *objektivno in publicistično besedilo
  - *v revijah, časopisih, po radiu, tv
- * reportaža: *pripovedovalno in publicistično besedilo
  - *novinar širši javnosti sporoča aktualen, resničen dogodek
  - *subjektivno izražanje
  - *lahko je posneta reportaža (neposreden prenos)
  - *lahko v časopisu, reviji (izraziti naslov, fotografije)
- * življenjepiš: *objektivno besedilo
  - *predstavljeni pomembnejši dogodki in dosežki
  - *pisan v 3.osebi ali v 1.osebi (**avtobiografija**)
- * javno obvestilo: *publicistično
  - *sporočevalec javnosti naznanja kaj se dogaja ali kaj se bo zgodilo
  - *oglas, sporedi (teletekst), jedilni list, osmrtnica
- * uradno:
  - ***potrdilo**: +pisno besedilo, ki izraža, da je sporočevalec kaj prejel (denar, pošiljko..)ali, da se kaj dogaja (potrdilo o šolanju, spričevalo...)
    - +v obliki obrazcev
    - +v 1.os.ed., če je ustanova v 1.os.mn
  - ***pooblastilo**: +pisno besedilo v katerem sporočevalec zagotavlja, da se strinja, da nekdo namesto njega opravi neko dejavnost
    - +v obliki izpolnjenih tiskanih obrazcev
    - +v 1.os.ed
    - +poznamo: ***začasno** (za določen čas)
    - ***trajno** (za nedoločen čas)
  - ***izjava**: +pisno besedilo v katerem sporočevalec zagotavlja, da so sporočeni podatki pravilni
    - +natisnjeni obrazci, ki jih izpolnimo v ustanovah (sodišče..)
    - +v 1.os.ed., če v imenu ustanove 1.os.mn.